ՃԱՃԱԿ

ՀԱՆԴԷՍ ՏԱՊԱՕՐԵԱՑ

Գ. ՏԱՐԻ Զ. ՀՐԱՏԱՆ 1864 ԹԻՒ 93. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 10

" ՄԱՄՈՒԼԸ ԸՆԿԵՐՑԻՆ ԱՀԽԱՐՀԻՆ ԼՈՑՍՆ Է, ԵՒ ՈՒՐ ՈՐ ԼՈՑՍ ԿԱՑ, ՀՈՆ ԿԱՑ ՆԱԵՒ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՑԸ: Վ. ՀԻՒԿՕ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նոր թերթ մը.
Եփեզոս.
Քաղաքական ազատութեան ատաջին անգամ երկրաքուանդիս վրայ երեւալը: Մարդկային աչքէ քաղաքական պատմութենէն մաս մը.
Լէ Միլէրթալը
Պաշտօնական Յանուացոյց.
Օսմանեան կայսերական դրամատեղին.
Յանուացոյց.

ՆՈՐ ԹԵՐԹ ՄԸ.

Ընթացի մէջ է Յոյս, դպրոցի հայբենեաց անունով ամսաթերթ մը հրատարակուելու սկսեր է, որուն առաջին թիւը ընդունելու և կարդալու ալ ժամանակ ունեցանք:

Խմբագրութիւնը "Նոր ոտք եկողց ազգի մը գիտցուն ոտընթացները հաստատուելու համար անհրաժեշտ և չիշդ գատաքննութենէ աւելի սիրալիր յորդորանաց պէտք ունի" եղեր: Հետեւելու արժանի խոնարհամտութիւն մը կըլլար այս արդարեւ, եթէ խնդիրը ուսանողէ մը յատուկ դպրոցներուն և ոչ թէ ուսուցանողի մը խմբագրական պարտաւորութեանց վրայ ըլլար: Ուստի խմբագրութիւնը յաջողութեան մէջ իր հրատարակութիւնը բանագատութեան նշմարակին արտադրելու ոչ այնչափ սըրամտիր գտնուիլը և յորդորանաց կարօտիլը խոստովանելովը՝ ընթերցողին հետաքրքրութիւնը կը շարժէ և կստիպէ զանիկա ծայրէ 'ի ծայր աչքէ անցուներու իր գրածները: Մի և նոյն հետաքրքրութիւնը մենք ևս զգացինք և ստիպուեցանք Հայբենեաց նորածուի դպրոցին ամէն մէկ ծալքը խառնելու և զննելու: Ընթերցումէն ետք երբ բաւական մը հարցուեցանք թէ միշտ այսպէս կը կարդանք հայ թերթերը, պատասխանեցինք ինչ որ օտարական հեղինակ մը պատասխանած է նմանօրինակ հարցում մ'ընողի.

Je ne lis plus, je relis.

Անհրաժեշտ չէ այս: Հայ թերթերուն մեծագոյն մասին նկատմամբ կրնայ ըսուիլ թէ ինչ որ կը գրեն այսօր, նոյնը կը գրեն նաև վաղը: Կը խոստովանինք թէ, ինչպէս կըսէ Տիկին Տիւրա, աշխարհիս մէջ գրեթէ ամէն բան ըսուած է, բայց ըսելու կերպը անսպառելի է:

Այս գետնին նոր դաղափարներ և խօսելու նոր կերպեր դտնելու պարտք կը դնէ ամէն դրիչներու: Հայ թերթերը այս պարտքը կը կատարեն արդեօք: Ձենք կարծեր: Բնական է ուրեմն Յոյսին միայն յորդոր պահանջելը, քանի որ մեր խմբագիրներուն մեծագոյն մասը զրպարտութիւնը և բամբասումը ազատախօսութիւն՝ և շողոքորթութիւնը խոհեմութիւն կարծելու առեն բանագատութիւնն ալ թըշնամական ոգիի հետեւութիւն կը համարի: Այս մասին մանաւանդ պակաս և երկարօրէն խօսիլը ուրիշ պարագայի մը թողլով, կը համարձակինք օտարազգի հեղինակին պէս ըսելու թէ Հայբենեաց դպրոցին և թէ ուրիշ քանի մը թերթերու նկատմամբ: "Եւ կը կարդանք ինչ որ արդէն կարդացած ենք": Սակայն չկարծուի թէ նորածին թերթը բոլորովին անօգուտ հրատարակութեան տեղ կը դնենք: Ընդհակառակն բաւական գոհունակութիւն և ուրախութիւն պատճառեց մեզ անոր երեւումը, նախ՝ վասն զի Ընթացի մէջ և կրօնական պատկառելի ուխտի մը կողմէ

հրատարակուի այն. երկրորդ՝ վասն զի, ինչպէս կըսէ Լամմնա Պոռ, "Ճուղթ մրոտողներու ամենէն խեղճերն ալ ապագային բարերարներու կարգը կը դասուին. անոնք գաղափարներու պարզ միջնորդ ալ ըլլան և կամ փերեզակ, գործեալ բաւական օգտակար կրնայ ըլլալ իրենց կարևորութիւնը"։

Սակայն Յ՚ոյէ խմբագրութիւնը եկեղեցականներու ձեռքն է, և որովհետև Նէյբրֆոնդին հետ երկուք կըլլան եկեղեցական խմբագիրները, ասոր չծուխը քանի մը կարծիք յայտնել այս մասին։

Օրագիր մը, երբ լոկ կրօնական չէ, կը պարտաւորի նաև երկրային իրերու վրայ խօսիլ։

Երդ մեղի համար դժուարին է հաւատալ թէ կրօնաւորները կարենան աշխարհային իրերու խառնուիլ և ժողովուրդի մը հրապարակաւ սկզբունք քարոզել և գաղափար տալ՝ առանց ընդհարելու երկնային իրերու։ Ըղպային քաղաքակրթութեան նպաստելու նպատակաւ հրատարակուած թերթէ մը ամէն բաժանորդ իրաւունք ունի պահանջելու ա նորմէ այնպիսի խնդիրներու վերաբերող յօդուածներ, որոնք եկեղեցականի մը գրչէն ուրիշ՝ և աշխարհականի մը գրչէն տարբեր կերպով կարտադրին, նաև լսել այն ընկերային ձշմարտութիւններըը, որոնք ուրիշ աղբերու մէջ իբր ընթացիկ և ձշդահիշող դրամներ կը շրջաբերին և որոնք սակայն կընդհարին միջին դարէ մնացած և կրօնքը խարդախողներէ արտաբերուած կեղծ դրամներու, այսինքն սին կարծիքներու, վարդապետութիւններու և սնապաշտութիւններու։

19րդ դարու մէջ հրապարակ իջնող և լոյս սփռելու, ձշմարտութիւն քարոզելու պաշտօնի յանձնառու եղող կրօնաւոր մը կամ կը պարտաւորի մերժել այն աւելորդութիւնները, որոնք կրօնի անունով իբր ձշմարտութիւններ ժողովուրդին մէջ սպրդած են, — և անտուն եկեղեցիին առջև անկրօն կը համարուի —, և կամ անկրօն չհամարուելու համար աչերնիս ոչ միայն ընդունիլ այլ նաև հրապարակաւ պաշտպանել զանոնք, և այս անկարելի է առանց կեղծաւոր ու միանդամայն յառաջադիմութեան ճնշական ըլլալու։

Նէյբրֆոնդի արժանապատիւ խմբագիրը իր եկեղեցական ըսաւ թէ կրօնքը և աղդութիւնը իրարու հետ կապուած են։

Եթէ ներքին համոզում չէր այս, ընտրելի էր լռութիւնը քանթէ կեղծաւորութիւնը, իսկ եթէ ներքին համոզում էր, Պարոն Տիւպուարեյի հետ հաստատելով թէ "ամէն անկեղծ համոզում յարգելի է", կըսենք. սխալ կարծիք մ՚է Նէյբրֆոնդին առարկութիւնը, ըստ որում եթէ ձիշդ ըլլար, բնականաբար իւր ըսածէն պիտի հետևէր թէ ով որ լուսաւորչադաւան չէ, նաև Հայ չէ։ Բայց դակ կարծիք, որն որ հաւատքը՝ որ երկնային է, մարդուս խղձին խորերէն կը հանե և կը խառնէ աղդութեան հետ՝ որ երկրային է։

Յ՚ոյը թէև զովելի տրամաբանութեամբ մը այս մասին Նէյբրֆոնդին կարծիքին հակառակ կը հանդիսանայ՝ կրօնքի և աղդութեան մէջ անբաժանելի պատուարի մը էութիւնը ձանչնալով, բայց կամ իբր եկեղեցական խմբագիր և կամ անդէպ չուզեր որ իւր դրօշակին վրայ երեւնակի նշմարուին Լուսոյի, Վ՚օլթերի և ուրիշներու անունները որոնք "զզուելի են և ոչ երբէք ախորժելի կը հնչեն" եղեր իւր ականջին։

Այս հանձարներու ամէն աշխատութեանց նկատմամբ չենք կրնար անխոհեր ջատագով ըլլալ, բայց և այնպէս չենք կրնար ուրանալ թէ անոնք 18րդ դարու պարծանքը և փառքն են, նաև արտադրիչ այն վեհ շարժումին որ 1789ին սկսաւ և ամէն մարդկային ընկերութեանց ելեկտրական փրկութեան սարսուռ մը տուաւ։

Յ՚ոյը երբ փոխանակ ուսանողի՝ ուսուցանող և բանագատող կը հանդիսանայ, բնականաբար ինք ևս բանագատութեան կենթարկի և կը հրաւիրէ զայն ըսելու թէ նոքաձին թերթը կամ կը կեղծէ՝ Լուսօյի և Վ՚օլթերի ղէմ-ելէ ածականը տալով և կամ թէ անոնց ինչ մարդեր ըլլալը և ինչեր գրելը չգիտեր։ Ըզատ է այն խօսելու և իւր կարծիքները յայտնելու. սակայն ձերմակը իբր սև քարոզելէն ետք՝ ուրիշներուն այս տարբերութիւնը չհրապարակել պատուիրելու ազատութիւնը չունի։ Ծաղկինը կը հերքե ուրեմն Յ՚ոյին անհիմն կարծիքները, և եթէ անոր հետ կը հաւանի թէ արդարև առաքինութիւնն է ամէն տեսակ երջանկութիւններու աղբիւր, կը մերժե այն կարծիքը որու համեմատ Ըմաշի թերթը կուզէ փիլիսոփայութիւնը "կրօնքին բարձրաբերձ հովանիին" ներքևել, այսինքն շղթայել։

Ըզատութիւնը և փիլիսոփայութիւնը մտքին մէջ քովէ քով կը բազմին և կը շարժին։ Երկու անմահ քոյրեր են անոնք։

Ինչպէս որ առանց փիլիսոփայութեան ազատութիւնը բռնութիւններու ամենէն սոսկալին է, նոյնպէս առանց ազատութեան հոդևորական փիլիսոփայութիւնը իշխանութեան վրայ հիմնուած վարդապետական աստուածաբանութիւն և ոչ թէ արդեանդ գիտութիւն մ՚է։

Գիտութիւնը մաքին ամրութիւն՝ իսկ ազատութիւնը արդարանդութիւն կուտայ, և փիլիսոփայութիւնը կրօնքին սպասուհի ընելը ոչ այլ ինչ է բայց եթէ բոլորովին ուրանալ մարդկային մրտքին թէև սահմանաւոր այլ իրական ղօրութիւնը։

Կրօնական աստուածաբանութեան և ճշմարիտ փիլիսոփայութեան մէջ ահագին տարբերութիւն մը կայ։

Ըօջինը կը հրամայէ, եւաքինը կը համոզէ. մին կուզէ պրիել միտքը և անոր զօրութիւնը արհամարհել, միւսը կը լուսաւորէ և անոր թռիչքը զօրացնելով կը հրաւիրէ տրամաբանելու և համոզուելու։

Ներածին թերթը փիլիսոփայութեան մէջ երջանկութիւն չկայ կը կարծէ, և միայն կրօնքն է հին ամէն երկրային և երկնային երջանկութեան, ըսելէ ետք, իբր ապացոյց իւր ըսածին՝ պատմութեան կը դիմէ և Ֆրանսայի յեղափոխութեան ահակալութեան ժամանակը կը յիշէ։ Ոչուա կրօնքին երկնային երջանկութեան նպաստելը անուրանալի է. սակայն յեղափոխութեան սխալ մէկ քայլը անկրօնութեան հետեւութիւն քարզել և փիլիսոփայութիւնը արատելը կը նմանի ընդհանուր սկզբունք մը մերժելու՝ իւր հետեւութեանց մէջ սխալ մը նշմարուելուն համար։

Ֆրանսայի յեղափոխութեան արհաւիրքը անկրօնութեան հետեւանք ընդունիլը պատմութեան նկատմամբ ոչ այնչափ հմտութիւն, և կամ թէ ոչ այնչափ անաչառութիւն կենթադրէ։

Սակայն այսպիսի թիւր ըմբռնում մը մեզի համար չկրնար անսովոր ըլլալ։

Ֆրանսայի մէջ որոնք թշնամի են վոլթերի, Ռուսոյի և սոսնձ ձեռագործին, որ է յեղափոխութիւնը.— կղերականք և յետադիմականք։ Մեր մէջն ալ ահա վեղարաւորներն են հակառակողք։

— Ինչո՞ւ.

— Ըստ որում անկարելի է որ խմբագիր մը փիլիսոփայելու ժամանակ ուրիշ դասում մ'ընէ, քանի որ կրօնք կը խառնէ և երկնային խնդիրը երկրային կընէ։

Սակայն Ֆրանսայի յեղափոխութիւնը ինչ նշանակութիւն ունի նորածին թերթին քով։ Եթէ կընդունի զայն իբր դէպքերու և իրերու ազետաւոր ամրողջութիւն և կամ անկրօններու վնասակար գործ, անատեն վիճելու ժամանակ չունինք. իսկ եթէ կը հաւանի մեզի հետ,— և կսրերը միայն չեն կրնար համամիտ ըլլալ այս մասին,— թէ այն տապալեց ինչ որ միջին դարու ըմբռնաւորութիւնը և աստուածպետութիւնը հաստատած էր ի շնաս մարդկութեան, և վերահաստատեց ինչ որ հաւատքի և իշխանութեան ներկայիչները յափշտակեր էին մարդկութենէ, խոստովանելու է թէ միայն փիլիսոփայութիւնը երջանկութիւն կուտայ մարդուս, երջանկութիւն երկրային՝ անոր երկրային իրաւունքները և պարտաւորութիւնները սահմանելով և պաշտպանելով. երջանկութիւն երկնային՝ կրօնքը իւր կեղևէն հանելով, մաքրելով և ճշմարիտ հաւատքը ու բարոյականը ուսուցանելով։

Ֆրանսայի յեղափոխութիւնը, եթէ աղէկ էր և օգտակար, ուրեմն փիլիսոփայութիւնը ևս աղէկ և օգտակար է. ըստ որում 89ի շարժումը փիլիսոփայութեան անձնաւորութիւնն է, փիլիսոփայութեան սպառազէն կերպարանքն էր այն որ եկաւ ու կործանեց երկնային իրաւունքը, զոր կրօնքը կուտար թագաւորներու, և հաստատեց ժողովուրդին ինքնիշխանութիւնը զոր բնական օրէնքը տուած է անոր։

93ը եթէ արատ մ'է փիլիսոփայութեան դահակալութեանը, պատասխանատու ոչ այնչափ այս է, որչափ կրօնքը, այսինքն կրօնաւորաց և իրենց հետեւող աղնուապետական յետադիմներու մատնութիւնը և դաւադրութիւնը։ Այսը թող ուշադրութեամբ կարդայ պատմութիւնը և կը համոզուի մեր ըսածներուն։

ՆԳԻՊՏՈՍ.

Հանդուցեալ Կարապետ Գալուստեանի թողած մեծագումար հրիտակին խնդիրը միչդեռ կը յուզուի աղգայիններու և օրագիրներու մէջ, և Գահիրէի Հայերը մտնալով թէ, ինչպես ըսած հայ գրագէտ մը, կտակի մը ամէն մէկ տառին վրայ արգարութեան թուրը կը հսկէ, միչդեռ հանդուցեալին վերջին կամքը կը բռնաբարեն յանուն անձնական շահու և հակառակասիրութեան, ահա անդիէն ուրշ բարեպաշտ հայազգի մ'ալ որ է Ղևոնդ Ռեաշիֆ, 104 տարեկան հասակին մէջ իւր մահկանացու ընթացքը աւարտելու առեն Գահիրէի Հայոց եկեղեցիին երեք հազար լիրայի կտակ մը կը թողու։ Հանդուցեալը տեղւոյն ականաւոր անձերէն մին է ու եղբայր Պ. Պօղարեանի, որն որ Մէհմէտ Ալի փաշային առաջին բժիշկն էր։ Հրիտակն է անշարժ կալուած մը, ինչպէս յիշուած է կտակին մէջ, զոր ահա կը հրատարակենք։

Պատճէն կտակին

"Յամի Տեառն հազար ութ հարիւր վաթսուն և չորս, Յունիս ամսոյ մէկին, և՛ի Թուին Տաճկաց հազար երկու հարիւր ութսուն և մէկ՝ Մուհարրեմ ամսոյ 13ին, ես ստորագրեալս Յովսեփ Լէվին Քէշիշեան, բնակիչ Գահիրէի, իմ յօժար կամքս Ծոբձոնել անուանեալ թաղին մէջ իմ ստացուածքս եղած տունս Գահիրէի Հայոց Սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցւոյն կը նուիրեմ, այնու պայմանաւ որ Հայոց ազգը գիս և կողակիցս (այս անուն) վերոյիշեալ տանս մէջ բնակիլ թողու և ապրուստնիս տայ մինչև մեր մահը, որուն վկայ ըլլան ներկայ գտնուող անձինքը՝ Միքայէլ վարդապետ, Տէր Կարապետ քահանայ, Գէորգ Ղազարեան, Յուսուֆ Սելամ Ռէթլէհեմի, Եապուպ Թելհամի՝ որ կողակիցս փոխանորդն է, և որք կը ստորագրեն՛ի վկայութիւն յօժար կամաքս այս կտակին ընելուս, որուն անթերի գործադրութիւնը կը պահանջեմ Հայոց ազգէն։"

(Պոլսոյ Բիւզանդիոն)

Հրիտակատու բարերարը իւր վերջին շունչը յաւիտենականութեան յանձնելու ատեն մինչդեռ իւր ըրած կտակին "անթերի գործադրութիւնը կը պահանջէ Հայոց ազգէն," ինչպէս Գալուստեանին, նոյնպէս և իր կտակն ալ գեռ անգործադրելի կը մնայ։

Գահիրէի Հայերը փոխանակ միաբանութեամբ օգուտ քաղելու՝ փառաւոր դպրոց և նաև արուեստանոց մը հաստատելով, իրարու գէմ կը զինին, կը ակարանան, օտարազգիներու ծաղրը կը շարժեն և կը ջանան սև անուն մը ժառանգել ազգային արդի պատմութեան մէջ։

Ազգային կեդրոնական վարչութիւնը պարտաւոր է սակայն այս խռովութեանց առաջքը առնելու, մանաւանդ քանի որ հրիտակատուն Հայոց ազգը կը ճանչնայ գործադիր իւր վերջին կամաց։ Քաղաքական ժողովը և իւր Առենապետ Արեցապատիւ Բարունակ Պէյը, որու փորձառութիւնը և անվեհերութիւնը յայտնի է մեզ, կը պարտաւորին ամէն ճիգ թափել՝ որպէս զի մանաւանդ կը-րնչ չզրկուին այս երկու հրիտակները։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՒԱԶԻՆ ԱՆԳԱՄ ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏԻՍ ՎՐԱՑ ԵՐԵՒԱԼԸ. ՄԱՐԴԿԱՑԻՆ ՍԵՌԻ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ ՄԱՍ ՄԸ.

Աշխարհիս պատմութեան դեղեցիկ էջերէն մէկն է ազատութեան երկրիս վրայ երեւալը։ Անգամ բռնակալութեան շղթաները կը խորտակէ, և լաւագոյն վիճակ մը կընտրէ։ Մարդս կրնայ ուրիշն ընտրել, մարդս կրնայ ուրիշն շարժիլ, մարդս կրնայ ուրիշն հաստատել։ Յառաջադիմութեան օրէնքին առաջին յայտնութիւնն է այս, նաև առաջին յայտնութիւն բարոյական աշխատութեան մը որու ենթարկուած է մարդկային սեռը։ Գլուտեր։

Ըսիան իւր հսկայաբնակ քաղաքներովը, տիտանեան յիշատակարաններովը, մնայուն ճարտարութիւններով և դիտութիւններով, սպանութեանց և յափշտակութեանց բռնաւորական դրութիւնովը, մարդերու երամակներովը, բարբարոսութիւններովը, ծախութեամբը և պերճութեամբը երկրիս վրայ միակ և առանց նախանձորդի էր, երբ պզտի դաղթականութիւն մը իւր ծոցէն փախելով Յունաստանի լեռներուն մէջ տեղւանքը կանգ առաւ։ Հոն բոլորովին մոռցուած՝ սակաւ առ սակաւ իւր վրայէն կը մերկանայ ասիական բարքը և սովորութիւնները։ Յունաստանի արեւը՝ որ ոչ այնչափ տաք է, կրնամ՝ որ ոչ այնչափ թուլացուցիչ է, նաև նոր կեանքի մը աւելի խստարմերութիւնը և աւելի գործունէութիւնը նորանոր գաղափարներ կը ներշնչեն այն գաղթականներուն, որոնք արհեստները կը մշակեն, փիլիսոփայութիւնը կը կատարելագործեն, ամուսնութիւնը կը հաստատեն, աստուածներու տրուած պաշտօնը կը մեղմեն, և արդէն կը մտածեն ամրաքել քաղաքութեան հաստատիրը։ Այս վերջին խորհուրդը աշխարհիս վերածնութիւնը գործադրելու կսկիծ, և ահա այս ժամանակէն հաշուելու է ժողովրդոց մտաւոր ծնունդը։ Մինչև անատեն ամէն կառավարութիւններ աստուածապետական և բռնաւորական եղած էին, և ամէն ազգերն ալ դերութեան մէջ շղթայուած։ Երբ այն ափ մը մարդերը ամէն կողմէ զիրենք ճնշող այս ազգերուն և բռնակալներուն առջև ազատութիւնը երեւակայեցին և հաստատեցին։

Ընդհատեն մարդկային սեռի պատմութեան մէջ նոր թուական մը կսկսի. երկու քաղաքական դրութիւններ իրարու կը ներկային։ Մէկ կողմը տխուր և լուին դերութիւնը, բազմակնութեան տակաւութիւն-

ները և այն բացարձակ իշխանութիւնը, ուսկէ մի միայն հրէշներ կարտադրին. միւս կողմէ ալ փառաւոր աղատութիւնը, ուսկէ դիւցազներ կը ծնանին։ Նինուէի, Բաբէլոնի և Եգիպտոսի պալատներուն մէջ անսանձ մեղութիւն և մշտնջենաւոր սարսափ կը տիրէ. հոն կը տեսնուին վայրենական կոչունքներ, ղեղծութիւն, ագահպղծութիւն, հայրասպանութիւն, եղբայրասպանութիւն, հոն ամենին ընտանիք չկայ, հայրենիք չկայ, և ժողովուրդին արիւնը ամենէն անարդ կենդանիի մը արեան չափ արժէք չունի։ Ընդհակառակն Աթենքի և Սպարտայի մէջ թագաւորողը ժողովուրդն է։ Թէև անկատար այլ վեհ գաղափար մը, որ է հայրենիքի սէրը, անոր այնպիսի բարոյական զօրութիւն մը կուտայ որ ամբողջ Ասիոյ անձանօթ է և որն որ կը պարտաւորի յաղթահարել կամ վերածնել զայն։ Իւրաքանչիւր ոք Յունաստանը տեսնելով կզգայ թէ մարգս հոն իւր իրաւունքները նորէն ձեռք անցուց։ Կինը ալ ապրանք մը չէ. կը յարգուի անիկա իբր հարս և իբր մայր։ Քաղաքին մէջ ալ բռնաբարութիւն չկայ. միայն պատերազմի մէջ բարբարոսները կենթարկին անոր, բայց, բաբէ, Բարբարոսները երկրագունտը կը դրաւեն, Բարբարոսները Յունաստանէ կը մօտին։

Պարսկաստանի և Յունաստանի պատերազմը հասարակ պատերազմ մը չէր։ Պատմիչները, որոնք Մարաթոնի և Սալամինի պատերազմին մէջ մի միայն երկու ժողովուրդի հանդիպումը և երկու քաղաքի ձախատագիրը տեսան, բան մը կրցան հասկնալ այն ժամանակ, որն որ անշուշտ հին ժամանակներու ամենէն արժանայիշատակն է։

Հոն ահարկու և երևելի բան մը կար, երկու սկզբունքներու պատերազմն էր այն, պատերազմ ազատութեան և դերութեան, լուսոյ և խաւարին, բարիին և չարին։ Խնդիրը ոչ թէ բանակներ ջարդելու և աղգեր նուաճելու վրայ էր՝ այլ գիտնալու թէ արդեօք մարդս բռնաւորի մը անձնական հաճոյքը մշտնջենաւորապէս ծառայելու համար ծնած էր. թէ արդեօք անոր կատարելագործելի ըլլալը մեր էութեան օրէնքն էր, թէ արդեօք Աստուած մեզի երկրիս վրայ զետեղելով հասնելու նպատակ մը, կատարելու պաշտօն մը տուաւ, և թէ այս պաշտօնն ալ մարդկութեան կատարելագործութիւնն է։ Այս էր Ասիայի և Յունաստանի մէջ յուզուող խնդիրը։ Ընատեղը աշխարհիս ճակատագիրը երեք մարդերու ձեռքը յանձնուած էր, որոնց պաշտօնը բոլորովին նախախնամական եղաւ։ Միլթիատ Մարաթոնի մէջ, Թեմիստոկլը Սալամինի մէջ կը կարծէին թէ միայն իրենց հայրենեաց կը զոհուին, մինչդեռ մարդկային սեռի փրկութեանը համար կը պատերազմէին։

Կնթադրէ թէ յաղթուեցան անոնք, և ահա Յունաստան անոնց հետ կը կործանէր, և ահա քաղաքակրթութիւնը և իւր անուշահոտ արդիւնքը, դպրութիւնը, գիտութիւնները, ճարտարութիւնները Յունաստանի հետ կը կորսուէին. դուցէ յաւիտեան մարած պիտի ըլլար այն լուսեղէն կէտը որ միշտ կը պարտաւորի մեծնալ երկրագունտիս վրայ. և ո՞ր թուրքը պիտի կրնար պարսկական բանակներու հեղեղին դիմադրաւել։ Հռոմ նոր կը ծնէր տակաւին և անծանօթ ու տկար էր. և Քսերքսէս կրնար խեղդել զայն իւր որորանին մէջ. իսկ Գարթաժ որ աւելի վաճառական քանթէ պատերազմող էր, Ասիոյ ոսկիին առջև ծունր պիտի դնէր անշուշտ. հինգ միլիոն զինուոր պիտի ողղէին Մակեդոնիան և Ղեքսանդրի ծնանելուն արդեօք եղած պիտի ըլլային։ Իսկ Եւրոպան միայն վայրենի ժողովուրդներէ կը բաղկանար, որոնց քաղաքակրթութիւնը եաքէն պիտի սկսէր հռոմկական բանակներու շնորհիւ, և որոնք բոլոր աշխարհիս հետ կորսուած պիտի ըլլային արևելեան դերութեան խաւարին մէջ։

Պարսիկներուն պարտութիւնը մարդկութեան համար երջանկութիւն մ'եղաւ, սակայն կը ուիւին վերջ չտուաւ այն, ըստ որում այնչափ դարերէ ետքը նոյն կռիւը դեռ կը տևէ, և մեր օրերը Եւրոպայի ազգերը յանկարծ իրարմէ բաժնուեցան, ինչպէս որ Յունաստան և Ասիան բաժնուած էին։ Մէկ կողմէ ազատ ժողովուրդները, միւս կողմէ ալ ինքնակալներ և արձակապետական թագաւորներ։ Տեսարանը չփոխուեցաւ, այլ տեղը Ըրևմուտք անցաւ. միայն թէ ազատ ժողովուրդներու բանակը յառաջադիմութեան մէջ է. երկրիս լուսաւոր, ազնիւ և վեհ մարդերը այս բանակին մէջ կը գտնուին. որն որ գիտէ թէ ինչ Նախախնամութեան օրէնքը կը կատարէ, – մինչդեռ Թեմիստոկլը չէր գիտեր այսպիսի օրէնք մը կատարած ըլլալը –, և կրցաւ իրեն նշանաբան ընել խաչակիրներու սա յաղթութեան աղաղակը. ''Աստուած այսպէս կը կամի''։

ԼԷ ՄԻՋԵՐԱԳԼԸ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. ՄԱՐԻՈՒՍ

(Տե՛ս էջ 90.)

ԱՁՐ. ԲԵՆ. ԳԻՄԻ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ.

. . . Իւսիա Վ՚արսավիայի վրայ և Ըւստրիա Վ՚ենէտիկի վրայ կը տիրապետեն. ասոնք յաջողակութիւններ են, որոնք դառնութեամբ կը բորբոքէին զանիկա:

Ամէն բանէ աւելի իր բարկութիւնը կը դարձուցեր 1772 թուականին վրայ, ուր բռնութեամբ յափշտակուեցաւ Լօլընիան: Երբ զայրոյթ մը ձգձմարտութեան վրայ կը կոթնի, անորմէ բարձրաձայն պերճախօսութիւն մը չկրնար ըլլալ. ահա Ֆէօյլլիի պերճախօսութիւնը այս տեսակէն էր: Ընդհատ իւր խօսակցութեանց առարկայ ընտրած էր վատահամբաւութեան այն թուականը որ էր 1772ը, այն վեհ և արի ժողովուրդը, որ մատնութեամբ ջնջուած էր, այն եղեռնագործութիւնը, որ երեք տէրութիւններու կողմէն տեղի ունեցաւ, այն հրէշային դաւաճանութիւնը, որն որ պետութեանց ահարկու ջնջումներուն նախանկար տիպը և կաղապարն է, որդարև ահարկու ջնջումներ որոնք այն թուականէ 'ի վեր շատ վեհ ազգեր ըսպանեցին, և կարծես թէ անոնց ծննդեան վկայականը ջնջեցին: Ժամանակակից ամէն ընկերային ոճիրները Լօլընիայի բաշխումէն ծագած են: Լօլընիայի բաշխումը յառաջադրութիւն մ՚է, որոյ հետեւութիւնն են արդի բոլոր քաղաքական ոճիրները: Ձկայ բռնակալ մը, չկայ մատնիչ մը որ մէկ դարէ 'ի վեր քննած, հաստատած, ստորագրած և վաւերած չըլլայ Լօլընիայի բաշխումը: Ընդի ժամանակուան մատնութիւններու դիւանագրութիւնները քննութեան առեն ամէնէ առաջ այն կերեւայ:

Վ՚ինէնայի արքայաժողովը՝ նախ այս եղեռնագործութեան հետ խորհրդակցեցաւ և ապա իրն ալ 'ի գործ դրաւ: Լօլընիան երէ մ՚է որու պարտութիւնը 1772ին տեղի ունեցաւ, և որմէ իրաքանչիւր որսի շուն իր մասը առաւ մարսեց 1815ին:(1)

Ընյս էր ահա Ֆէօյլլիի սովորական բնագիրը:

Ընյս խեղճ բանուորը արդարութեան խնամակալ եղած էր իւրովի, և արդարութիւնը կը վարձատրէր զանիկա՝ վեհութիւն տալով անոր, Վ՚ասն զի իրօք իրաւունքը յաւիտենական է, և Վ՚արսավիան թաթար կրնայ ըլլալ, ոչ ալ Վ՚ենետիկը պերճանական:

Ընյս մասին թագաւորները ոչ միայն զուր տեղը կաշխատին, այլ նաև իրենց պատիւը կը կորուսանեն: Ընդան կամ անագան ընկղմած հայրենիքը վեր ելնելով կը ծփայ և կերևայ: Վ՚արսավիան վերսին Վ՚արսավիա և Իտալիան վերսին Իտալիա կըլլայ: Իրաւունքը մշտնջենաւորապէս կը բողոքէ եղելութեան դէմ: Ինչ որ ժողովուրդ մը կը յաւիտեան՝ ժամանակին անցումովը իրաւունք մը չկրնար ըլլալ:

Ընյս պետական խարդախութիւնները երբէք ապազայ չունին: Ընդ մը թաշկինակի մը պէս իր նշանը չկրնար կորուսել":

Ֆիւկօն հետ զհետէ միւս երիտասարդայ նըկարագրութիւններն ալ ընելէն ետև, զորս զանց ընել արժան կը համարինք, և որոնք ամէնքն ալ մի և նոյն կրօնքը ունին, որ է Յառաջադիմութիւն, կը յաւելու. "Ընդամ կամ խորհրդակից, ամէնքն ալ զաղտնապէս տեսլականը կը պծագրէին": Յետոյ կսկսի Կրանթէրի նկարագրութիւնն ալ ընել, որն որ սկիպտիկեան մ՚է:

"Կրանթէր, կըսէ անիկա, այն ուսանողներն էին որոնք Խարիզի մէջ ամենէ աւելի շատ բան սորվեր էին: Գիտէր անիկա թէ լաւագոյն սրճարանը Վ՚անսլէնի սրճարանն էր և լաւագոյն ղնդախաղն ալ (billard) Վ՚օլթերի սրճարանին մէջ. թէ պատուական նկանակները և աղուոր աղջիկները Մէնի պուլվարին վրայ Լյումիթաժին մէջ կը գտնուէին . . .:

Ժողովուրդի իրաւունք, մարդու իրաւունք, ընկերային դաշնագրութիւն, գաղղիական յեղափոխութիւն, հանրապետութիւն, ռամկապետութիւն, մարդկութիւն, քաղաքակրթութիւն, կրօնք, յառաջադիմութիւն, ասոնք ամէնք ալ Կրանթէրի համար գրեթէ նշանակութիւն չունեցող բառեր էին, որոնց վրայ կը ժպտէր: Սկեպտիկութիւնը, այսինքն անհաւատութիւնը, որ իմացականութեան փոթութիւնն է, ամբողջ դաղափար մը ձգած չէր անոր մտքին մէջ: Հետևութեամբ կապրէր անիկա. իրեն համար յայտնի ճշմարտութիւն միայն սա խօսքն էր. "Միայն մէկ ստուգութիւն կայ, որ է գինիին բաժակը": Ամէն կուսակցութիւններու

1. Բնագիրն է, "1772 sonne le hallali, 1815 est la curée. բառ առ բառ անթարգմանելի կերևայ այս, ուստի աշխատեցանք հեղինակին միտքը թարգմանել ըստ կարի:

նահատակները կը ծաղրէր, ինչպէս եղբայրը, նոյնպէս հայրը, ինչպէս երիտասարդ Թօպէսբիէրը նոյնպէս Լուազրօլը։

— Մեռնելով աղէկ յառաջադիմեցին անոնք, կը դոչէր անիկա։ Ընթացող, խաղացող, անառակ և շատ անգամ գինով էր, "Միրենք աղջիկները և գինին" երգը երգելով ահաճութիւն կը պատճառէր այս երիտասարդ մտածողներուն։

Սակայն այս սկեպտիկեանը մոլեռանդութիւն մ'ունէր. որու առարկան ոչ դաղափար մ'էր, ոչ վարդապետութիւն, ոչ արհեստ և ոչ ալ դիտութիւն մը, այլ մարդ մը, այսինքն Ընժօլրան։ Կրանթէր կը հիանար Ընժօլրայի վրայ, կը սիրէր և կը յարգէր զանիկա։ Այս բայարձակ միտքերու խումբին մէջ որու հետ կը միաբանէր այս անհշխանական կասկածողը։ Ամենէն բայարձակին հետ։ Ընժօլրա ինչպէս կը սիրէր անոր վրայ. դաղափարներովը, — Ոչ, այլ բնաւորութեամբը։ Շատ անգամ դիտած էրևոյթ մ'է այս։ Ինչպէս երկրորդական դոյներուն կ'ելնաւոր դոյներու յարելու օրէնքը՝ նոյնպէս ալ սկեպտիկեանի մը հաւատալի մը յարելը զարմանալի չէ։

Մարդս կը դրաւուի ինչ բանէ որ ինք զուրկ է։

Կոյրին պէս լոյսը սիրող չկայ։ Թզուկը թըմբկապետը կը պաշտէ։ Երջնադորտը աչերը դէպ 'ի երկինք կը վերցուներ միշտ, ինչո՞ւ. Թռչունին թեւարկելը տեսնելու համար. . . . "։

Մարիուս Ժիլնօրմանի տունէն հեռանալէն ետք պատահաբար կը բարեկամանայ իննը երիտասարդաց մէկուն հետ, որ էր Գաւրֆեյրագ և որոր վարձու բռնած սենեակը կը բնակի միատեղ։

Ըռաւօտ մը Գաւրֆեյրագ Մարիուսին կը հարցնէ թէ ինչ քաղաքական կարծիք ունի.

— Հանկապետական — Պոնաբարդեան, կը պատասխանէ Մարիուս։

Հետևեալ օրը Գաւրֆեյրագ Մարիուսը հետը կառնու Փիւլէնի սրճարանը կը տանի և այդ բէն դիմի բարեկամաց սրահը մտնելով իւր միւս ընկերներուն կը ներկայէ զանիկա՝ կէս ձայնով սա պարզ խօսքը ըսելով. Շշակերտ մը։

Մարիուս ինքզինքը յանկարծ այս զանազան միտքերու խումբին մէջ գտնելով, անոնց սարսռելի խօսուածքը մտիկ ընելով, փիլիսոփայութեան, դպրութեան, ճարտարութեան, պատմութեան և կրօնի նկատմամբ անլուր կերպիւ մը խօսակցելնին տեսնելով կը զարմանայ, և մինչդեռ իւր մեծ հօր կարծիքները թողլով ու հօրը կարծիքները ընդունելով քաղաքական հաստատուն վարդապետութեան մը տէր կը կարծէր ինքզինքը, հիմա կսկսէր դըղդում մը զգալ իւր մտքին մէջ։

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Յայտնի է արդէն թէ Օսմանեան երկիրնեըուն մէջ տեղէ մը ուրիշ տեղ փոխադրուելիք կամ օտար երկիր ղրկուելիք ամէն տեսակ ապրանոց հակերը, արկղերը կամ ծրարները՝ ուր երկրէն որ կը ղրկուին՝ նոյն երկրին մաքսատան խուզարկութեանը ենթարկուելէ և մաքսադիրը (ընչտեբէ) առնուելէն ետք փոխադրութեան ժամանակ նաև միջնական մաքսատուններէն կը խուզարկին, և այսպէս մինչև իրենց սահմանեալ տեղը հասնելնին կրկին կը քակուին, կը բայուին զանազան մաքսատանց զօրձակալներու կողմէն։ Այսպերական կառավարութիւնը փոխադրութիւնը դիւրացընելու և վաճառականութիւնը նպաստաւորելու դիտաւորութեամբ մօտերս կապարի դրութիւնը հաստատեց, որու արդէն կը հետևին Եւրոպայի մաքսատունները։ Ուստի այն վաճառականները որոնք չեն ուզեր իրենց ապրանաց հակերուն, արկղերուն և ծրարներուն՝ առաջին անգամ մաքսատան խուզարկութեանը ենթարկուելէն ետք՝ կրկին բացուիլը և քակուիլը, նաև անոնց մէջէն քիչ կամ շատ ապրանք վերցունելու կամ տեղը ուրիշ դնելու խարդախութիւնէն եթէ ուզեն ազատ ըլլալ, կրնան նոյն հակերը, արկղերը և ծրարները աղէկ մը կապելէն և դոցելէն ետք կնքել և կապարեայ կնիքով դրոշմել, որով մինչև իրենց սահմանուած տեղը հասնելնին կրնան ազատ ըլլալ միջնական մաքսատանց խուզարկութենէն։

Կապարեայ դրոշմի ծախքն է 50 բառ՝ ամէն մէկ հակի, արկղի կամ ծրարի համար։

ՀՐԱՏԱՐԱԿ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՑՍԵՐԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՍԵՂԱՆ

Կ. Պոլիս. 12 Օգոստոս 1864

Իղմիրի վաճառականները Յունիս 23ին Օսմանեան Հայաբերական Պրոմոեղանի վարչութեան ուղղուած նամակ մը խնդրած ըլլալով որ Իղմիրի

մէջ հաստատուած պանդային Ճիւղին դրամատոմսերը երկու հարիւր արծաթ դահեկանի արժողութեամբ շրջաբերին՝ առանց ունենալու ուրիշ որ և է դրամական արժէք, պանդային վաչկատութեան ժողովը հետեւեալ որոշումը ըրաւ, որու վրայ կը հրաւիրուի հասարակութեան ուշադրութիւնը.

Պանդային երկու հարիւր ղրուշնոց դրամատոմսերը, որոնց վրայ նշանակուած է "Իզմիրի ԴՀ վճարելի", այսուհետեւ վերսկիզբ Ճիւղին կողմէն պիտի ընդունուին ու միանդամայն պիտի տրուին՝ իբր մի միայն տասը մէՃիտի արժէք ունեցող, և չպիտի ընդունուին իբր ոսկի դրամի արժէք ներկայող:

(Յառաջդրութիւնք) ՄԱՐԳԻ ՏԷ ԲԼՕՓ.
ընդհանուր-վաճառական
Է. ՃԻԼՊԵՐԹՍԷՆ.
օգնական ընդհանուր-վաճառական

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

ՑՈՑՍ. ԴՐՕՃԱԿ ՀԱՅՐԵՆՆԱՑ.

Բանասիրական ամսագիրը մ'է, որ կը հրատարակուի Ըրմաշու վանքին արժանապատիւ միաբանութեան կողմէն:

Տարեկանն է 2 արծաթ մէՃիտ՝ առանց ծանրոյց Ճանապարհի:

Իզմիր գործակալն է Յարգի Պ. Հայրապետ Ղահվէճիլեան:

Տետեւեան տպարանը ծանուց գտնուած գրեանց ոմանց գիները

	Գր.	Սն.
ՔԱԹԻՐԻՆ ՀՕՈՒՐՑ	1	60
ԼՈՒՔՐԻՑԻԱ ՊՕՐՃԻԱ	1	
ԱԿԱՄԱՑ ԲԱՒՃԿ		70
ՍԿԶԲ ԲԱՒՃԿ Ե.		60
ԱԳԱՀՆ	1	
ԱՐՓԻ ԱԲԱԲԱՑԵԱՆ	5	
ՀԱԶԱՐ ԵՒ ՄԻԿ ԳԻՇԵՐՆԵՐ	5	
ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԱՑՄՈՒԹԻՒՆ	4	
ԺԻՆԵՎԻԻՎ	1	10
ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂՑՆԻՔԸ		25
ԿԻՒԼԻՎԵՐԻ ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ	4	
ՆՈՐ ԱՑՐԲԵՆԱՐԱՆ		30
ՀԵԳԱՐԱՆ		40
ՄԱՆՐ ՈՒՍՄՈՒՆՔ ՔՐԻՍՏ. ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ		80
ՆՈՑՆ (համառօտ)		15
ԿՈՄԻՏԱՍԻՆ ՅՈՒՑԱԿԸ		40
ԱՊԱՍՏԱՆԱՐԱՆ ՍԻՐՈՑ		50
Ա. Կ. ՏԷՏԷԱՆԻ ՈՒՄԱԳԻ ԳՐԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ.	1	60
ՀԱՍԿԱՓԱՂ ԱՂՋԻԿԸ		50
ԳԱՂՑՆԻՔ ՓԱՐԻԶՈՒ	2	50
ՆԱՄԲԻՏՏԻՆ ԽՕՃԱՑԻ ԶՈՒԱՐՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ.		50
ԱՆՃԵԼՕ	1	
ՍԱՐՓԸ ՄԷՄՏՈՒՀ ՓԵՆՆԸ ՏԷՓԱԹԻՐ (Ա. հատ)	4	70
ՐՈՒԶՆԱՄԷ (օրագոյց)	1	10
ԳԻՐՔ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԿԵՐԷՆԷ Ի ՀԱՑ		90
ՆՈՐ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ	1	70

Ծանուկը հրատարակի ամէն ամսոյ 1, 10, եւ 20ին: Վճարմանայ գինն է 2 1/2 մէՃիտ. Իզմիրէն դուրս՝ 3 մէՃ Անվճար նամակ կամ ծրար մերժեցի:

ԱՐԳՈՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼԱՑ ԱՆՈՒՆՔ

Իզմիր. Կիրիք Խան, Թիւ. 3. Հանգիստս գրասենեակը:
Պօլիս. Պ. Կ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ. Վաթագը Խան, Թիւ. 1:
Նիւոիդէս. Պ. ԽՈՍՐՈՎ ԹԱԳԻՈՐ ԷՍԿԻՃԵԱՆ:
Տրապիզոն. Պ. ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԷԼՄԱՍԵԱՆ:
Աղեքսանդրիա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏ ՅԱԿՈԲԵԱՆ:
Փարիզ. Պ. ՊՕՂՈՍ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ:
Հալէպ. Պ. Յ. Ս. ՓԻՒՐՃԻԱՆՕՓ:

ՀԱՐԱՊԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ
Գ. Ր. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՁՄՏԻՒՐՆԻՒ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ